

ДА ЛІНГВІСТЫЧНАГА АНАЛІЗУ ВЕРША М. ТАНКА «ПАСЛУХАЙЦЕ, ВЯСНА ІДЗЕ...»

В.В. Сліпчук

Навуковы кіраўнік: В.М. Шавель

Вясна – улюбёная тэма паэтаў. Вясна – маладосць, прыгажосць, абуджэнне. І толькі? Не... Максім Танк – паэт, які ў свой час падзяліў трагедыю народа. У сваім творы «Паслухайце, вясна ідзе...» (1937 г.) ён падразумявае пад вясной чаканне і жаданне перамен. Гэты верш уяўляе сабой споведзь паэта-грамадзяніна, тужлівы сум па страчанай волі. У гэтым вершы, вершы сапраўднага майстра, кожная драбніца, кожнае слова, кожны радок працуюць на галоўную думку, нейтральных слоў, а тым больш радкоў, у творы няма.

Першая строфа складаецца з трох простых сказаў. Алітэрацыя гукаў [з] і [ж] стварае не толькі зрокавы, але і слыхавы малюнак. Ніводзін сказ не выдзяляецца інтанацыйна на пісьме. Для аўтара прыход вясны – гэта надзея на добрую будучыню, на перамены. Хочацца крычаць, але нельга. Ён гаворыць ціха, спакойна. Куст бэзу сімвалізуе сабой свабоду, волю, але «з вінтоўкай стражнік ноч і дзень пільнуе куст пахучы бэзу». Стражнік не хоча, каб людзі за кратамі адчулі пах свабоды.

Другая строфа складаная па будове, у адрозненне ад першай і трэцяй. Уся строфа з'яўляецца складаназлучаным сказам. У трэцім радку гучыць жорсткае алітэруючае [р], другі і чацвёрты – вольныя не толькі ад гэтага гука, але і ад шыпячых, ад цвердага [д] і поўнасьцю трымаюцца на мілагучных [м, і, у], што дапамагае вырашэнню аўтарскай мэты – выказаць захапленне ўбачанай праз краты прыгажосцю. Для гэтай строфы характэрна наяўнасць эпітэтаў, зусім не сумяшчальных па сэнсу – «пахучым, мяккім, снім», – наяўнасць дваінога параўнання «як хустку, полымя ўскінуў» – полымя сімвалізуе сабой кветкі бэзу, які нягледзячы на стражніка, усё ж расцвіў, расцвіў так прыгожа, што вачэй адвесці нельга – «агнем гарыць». Тут хустка сімвалізуе сабой неадольнасць жыцця і барацьбы за волю: нібы рукамі, ахапіў бэзавы куст калючы дрот і астрожныя муры.

Трэцяя строфа таксама, як і першая, складаецца з трох простых, непадкрэсленых інтанацыйна сказаў:

Я ціха разбудзіў другіх.
Ад слёз сінелі вочы бэзам.
І недзе хруснула ў худых
Руках іржавае жалеза.

Алітэруючае [р], якое праходзіць праз тры радкі, – экспрэсіўная, надзвычай вобразная мастацкая дэталі. Усе глядзелі на квітнеючы бэз, і ў вачах у іх «сінела» свабода і воля. Нарэшце, жалеза турэмных крат перамагла галінка бэзу. Перамагла вясна і воля.

Рытмічна верш распадаецца на тры-адну-тры долі адпаведна строфам – першай, другой, трэцяй. Класічны чатырохстопны ямб вытрыманы ва ўсіх радках, акрамя першага. Ён працуе на суровы змест твора, на яго высокі ідэйны пафас.

Паэзія М. Танка з'яўляецца шчырай і чалавечай, як пошук далоні блізкага нам чалавека. З'яўляецца мудрай і горкай, як словы-парады змардаванага жыццём бацькі, выказаныя перад далёкай дарогай сыну. З'яўляецца поўнай дабрыні і захаплення жыццём, як лясная паляна, якая пахне травамі і напоўнена гудзеннем пчол і чмялёў...

АСАБЛІВАСЦІ СТАРАБЕЛАРУСКАЙ ЮРЫДЫЧНАЙ ЛЕКСІКІ

В.М. Турава

Навуковы кіраўнік: М.П. Грыгаркевіч, кандыдат філалагічных навук

Старабеларуская літаратурная мова, як з'ява непаўторная, мела агульнарускі і спецыфічны характар. Спецыфіка старабеларускай літаратурнай мовы праяўляецца перш за ўсё ў лексіцы. На своеасабліваю лексіку і неабходна ў першую чаргу звяртаць увагу пры аналізе помнікаў (амаль уся такая беларуская лексіка, развіццё якой адлюстравалі помнікі, захавалася да нашых дзён і вызначаецца зараз ў беларускай мове сваёй адметнасцю). Галоўным помнікам старабеларускай юрыдычнай лексікі з'яўляецца Статут ВКЛ 1588 г.

Багаццем і разнастайнасцю лексічнага матэрыялу са Статутам не можа параўнацца ніводзін іншы помнік старабеларускай пісьменнасці. Спецыфіка лексічнага помніка вызначаецца тым, што тут закранаюцца самыя разнастайныя бакі грамадскага гаспадарчага і асабістага жыцця ўсіх сацыяльных слаёў тагачаснага насельніцтва. Гэта абумовіла адлюстраванне ў помніку ўсіх найважнейшых лексіка-тэматычных разрадаў старабеларускай мовы, пачынаючы ад найменняў дзяржаўных і службовых асоб розных рангаў і канчаючы падрабязным пералікам сельскагаспадарчых культур, прылад працы, прадметаў дамашняга ўжытку, свойскіх і дзікіх жывёл і птушак. У помніку называюцца асобы, якія мелі дачыненне да судовага працэсу: *арендар, бискуп, борышник, бурмистр, воевода, войт, врядник, гетман, жалобник, збег, истец, кат, каишляян, купец, опекун, ревизор, селянин, староста, судья, тивун, шляхтич* і інш.

Яны ўтвораны з уласнабеларускага матэрыялу. Але некаторыя спецыяльныя дакументы і паперы, якія выкарыстоўваліся ў судах, мелі і іншамоўныя, пераважна лацінскія назвы, напрыклад, *видимус, глейт, декрет, инструкция, квит, мандат, реестр, секвестр* і інш. Тэкст Статута насычаны шматлікімі ўстойлівымі словазлучэннямі і фразеалагічнымі зваротамі тэрміналагічнага значэння тыпу *вальный сойм, вдовый столец, вечное выволанье, горячий учинок, дворная челедь, магдебургское право, посполитое право, посполитое рушенье, рухомая маёмость, горлом карати, присягу учинити* і інш.

У адпаведных раздзелах Статута зафіксавана тагачасная беларуская тэрміналогія роднасці, сямейных і сваяцкіх адносін, якая амаль поўнасьцю захоўваецца ў сучаснай беларускай мове: *бабка, бенкарт, брат, вдова, внук, вуй, дочка, дядиная, дядька, жона, зять, малжонка, матка, мачоха, мужатка, невестка, отец, сестра, сирота, стрый, сын, шурын*.

Для старабеларускай мовы спецыфічнымі былі назвы падаткаў і плацяжоў, якія выражаліся формамі субстантывавальных прыметнікаў і дзеепрыметнікаў. Яны выкарыстаны ў Статуче: *вижованое, гребельное, мостовое, местанное, оглядное, паметное, подорожное, поколодное, полануужное, помильное, потуремное, торговое, увяжчое*.

Шырока прадстаўлены ў Статуче разнастайныя абстрактныя назоўнікі рознай структуры. Першае месца сярод абстрактных назваў займаюць аддзеяслоўныя назоўнікі, напрыклад: *арештованье, баченье, будованье, вчиненье, выведанье, выволанье, вызволенье, выконанье, выкупованье, вычищенье, гвалтованье, збиранье, згашенье, тотованье, даванье, дозволенье, еднанье, заложенье, захованье, снесенье, ловенье, молчанье, обвиненье, обранье, оказанье, осужденье, переконанье, переоранье, писанье, позыванье, приганенье, приданье, приеханье, роздаванье, розмышление, сконченье, спротивление, спустошенье, страченье, стрелянье, уближение, увязанье, устанавленье, тягненье, фальшованье* і інш.

Прыкметны разрад назоўнікаў, утвораных у большасці ад зыходных найменняў пры дапамозе суфікса *-ств-*. Сюды адносяцца назвы дзяржаўных і адміністрацыйных устаноў і пасадак: *бискупство, бурмистровство, воеводство, гетманство, земство, писарство, подкормство, подсудство, старовство, судство, тивунство, хоружество*.

Гэты словаўтваральны тып дапаўняецца шматлікімі лексічнымі адзінкамі рознай лексіка-тэматычнай прыналежнасці, нярэдка з адмоўнай ці з незважальнай характарыстыкай: *глупства, достоинство, дыгнитарство, злодейство, злочинство, zufальство, костырство, мужество, мысливство, опильство, потомство, пьянство, рыцарство, суседство, убожство, чужоложство, шаленство, шляжество*.

Значны па колькасці разрад складаюць абстрактныя назоўнікі, утвораныя ад асноў якасных прыметнікаў пры дапамозе суфікса *-ость*: *бачность, безпечность, близкость, важность, властность, вольность, готовность, давность, далёкость, долеглость, дорожность, зацность, звыклость, карность, молодость, повинность, противность, ровность, спросность, терпливость, трудность, хитрость, хтивость, чыстость*.

Адзначаныя разрады лексікі з'яўляюцца набыткам пераважна кніжнай мовы. Яе агульная колькасць і стылістычнае прызначэнне служаць аб'ектыўным паказчыкам узроўню развіцця мовы, багацця і разгалінаванасці яе выяўленчых сродкаў. Выкарыстанне ў Статуче вялікай колькасці абстрактна-кніжных слоў паказвае, што канцылярска-юрыдычная мова ВКЛ у параўнанні з народна-дыялектным маўленнем узнялася на вышэйшую ступень шляхам выпрацоўкі неабходных лексічных адзінак з зыходнага ўласнага і запазычанага слоўнага матэрыялу. У іншых жанрава-стылявых разнавіднасцях старабеларускай пісьменнасці лексіка такіх разрадаў ужывалася параўнальна абмежавана.

Статут меў важнае значэнне для далейшага лёсу канцылярска-юрыдычнай пісьменнасці на беларускай мове. Шырока вядомы ў дзяржаўных установах розных інстанцый, ён служыў узорам і крыніцай граматычных і лексічных сродкаў і спецыяльнай юрыдычнай тэрміналогіі для пісцоў наступных дзесяцігоддзяў. Пад уздзеяннем Статута беларуская актавая пісьменнасць пазнейшага часу выступае стабільнай, стандартызаванай, высокаўнармаванай функцыянальна-пісьмовай разнавіднасцю, дзе практычна адсутнічаюць мясцовыя дыялектныя рысы ў галіне фанетыкі, граматыкі і лексікі.

Адметная рыса старабеларускай юрыдычнай лексікі праяўляецца і ў тым, што большасць спецыяльных слоў мае выразную ўнутраную форму (бачны вобраз у аснове наймення). Праз слова бачна сама юрыдычная з'ява, што гарантавала зразумеласць права і аднастайнасць успрымання прававых норм. Пераважная колькасць спецыяльных слоў была па паходжанню ўсходнеславянскай, у невялікім аб'ёме выкарыстоўвалася запазычаная лексіка (лацінізмы і паланізмы).

У сучаснай юрыдычнай мове больш актыўна выкарыстоўваецца запазычаная спецыяльная лексіка, што не заўсёды апраўдана з пункту гледжання аднастайнага успрымання юрыдычнай з'явы.

Магчыма, патрэбна часцей выкарыстоўваць уласную лексіку, і прыклад для гэтага ў нас ёсць – Статут ВКЛ.